

SPLITSKA NADBISKUPIJA I METROPOLIJA

Pio XII rekao je 7. rujna 1955. u uvodu svog govora, upravljenog učesnicima X internacionalnog kongresa historijskih znanosti u Rimu, da je »Katolička crkva sama po sebi historijska činjenica; kao *snažni planinski lanac* pruža se ona kroz posljednja dva tisućljeća; zauzeli mi stoga bilo kakvo stajalište prema njoj, nemoguće ju je izbjeći. Sudovi koji se donose o njoj vrlo su različiti; oni idu od totalnog prihvatanja do najodlučnijeg zabacivanja«.

Sama činjenica da je danas u ovoj svečanoj dvorani grada Splita okupljen ovako eminentan skup govori za to da je opravdano pok. prof. Grgec volio naglašavati da su biskupije, župe i samostani — ključne ustanove Katoličke crkve — najvažniji stupovi hrvatske duhovne kulture kroz stoljeća, te u skladu s tim slavimo jedan od njavećih događaja u novijoj crkvenoj i kulturnoj historiji hrvatskog naroda: obnovu Splitske nadbiskupije i metropolije. Ne dospjevajući da se osvrnemo na postanak i opći razvoj crkvenih provincija, kako nam to obilno iznose opći i pravni crkveni historičari: Jelenić, Kurtscheid i dr. u svojim prikazima razvoja crkvenih ustanova, navest ćemo ukratko da je već konstatirano u novijoj hrvatskoj crkvenoj historiografiji (Croatia sacra, br. 2—21) da »među svim biskupijama koje se prostiru hrvatskim narodnim teritorijem, ide po starim zaslugama i slavi prvo mjesto časnu Splitsku biskupiju« (str. 96) koja je »svakako *najstarija i najzaslužnija dijeceza u našim krajevima*« (str. 97).

Zajedno s ostalim biskupijama primorske Hrvatske »najljepše more na svitu« oplakuje njezine prirodne ljepote, pretkršćanske starine, katedrale, samostane, poeziju i folklor njezinih sela i gradova — od kojih veliki dio nosi kršćanske toponime (mjesna imena).

Premda jedna od hrvatskih seizmološki (posljednji veliki potres u Makarskom primorju 1958. g.) i politički najživahnijih zona, ipak kroz njezine kulturne spomenike govore mileniji od prethistorije do današnjice (Barada), a naše hrvatsko more daje joj široke horizonte: »Umočiš prst u more, pa si povezan s cilim svijtom« — vele Splitsani. Te dvije dimenzije, *vremenska i prostorna*, i njezino plavo nebo — kao uostalom i cijelom Mediteranu na kojemu se odnjihala današnja evropska kultura — davali su joj nepresušni izvor i bogatstvo ideja — da među starijim nastojanjima spomenemo samo doprinos Dubrovnika hrvatskoj i evropskoj civilizaciji, a među novijima prvi svjetski kongres kršćanske arheologije održan u Splitu 1894. g.

U ovom vremenski ograničenom referatu moramo ipak izbjeći okvir beskrvnog akademskog govora, te koncilskom jasnoćom otvoreno kazati i za ovu dvoranu i kroz prozor neke bitne stvari.

*) Predavanje održano u splitskom Kazalištu 22. XI o. g. na svečanoj akademiji u povodu proslave obnove splitske metropolije i nadbiskupije.

Iz bogate i zanimljive prošlosti *Splitske nadbiskupije i metropolije* ogledat ćemo — zbog kratkoće vremena i poznatih činjenica — samo najznatnije momente.

Kao Rim na moćima aposteolskih prvaka tako je solinska Crkva — nakon prvog propovijedanja kršćanstva Pavlova učenika sv. Tita u Dalmaciji — osnovana na moćima sv. Venancija, mučenika »apud Dalmatas« oko 260, i prvog njezinog organizatora sv. Dujma, mučenika pod Dioklecijanom 304. Do početka 7. st., tj. do avarskog razaranja Salone 614. ili 615, znamo za imena barem 22 solinska natpastira. U 5. st. Solin postaje središtem metropolije koja, prema aktima solinskih pokrajinskih crkvenih sabora iz 530. i 533, obuhvata biskupije: Rab, Zadar, Skradin, Narona (Vid blizu Metkovića), Epidaurus (Cavtat), Martar ili Ad Matrices (kraj izvora Vrbasa), Bistua (kraj Zenice ili Travnika), Sisak i Baloe odnosno Baroe (možda Baljvine ispod Varcar Vakufa), i novoosnovane Ludrum (kod Knina), Sarsenterum (možda Aržano) i Muccur (Makarska), ukupno 12.

Nakon doseljenja Hrvata 630—640. obnovljena je Solinska nadbiskupija i metropolija u Splitu. Ivan Ravenjanin, prvi splitski nadbiskup, pretvara Dioklecijanov Mauzolej u najjedinstveniju katedralu na svijetu. Otuda počinje *tihi proces širenja kršćanstva* među novo pučanstvo stare rimske Dalmacije, tj. među naše pradjedove, i to već u 7. st., što Barada dokazuje nadvratnikom iz Kaštel-Sućurca. Pokrštenje završava u 9 st.

Ali, već u doba pape Ivana IV (639—641) zasnivaju se prvi *odnosi između Hrvata i Svete stolice*, prenose se relikvije dalmatinskih i istarskih mučenika u Rim, gdje se u petom deceniju 7. st. podiže kapela sv. Venancija u sklopu krstionice Lateranske bazilike posvećena tim mučenicima. Godine 1962, dobrotom pape Ivana XXIII, kao član Komisije za rekogniciju u Rimu imao sam prilike otvoriti sarkofag tih naših mučenika, te provjeriti njihov dragocjeni sadržaj i držati u rukama njihove relikvije. Ali, glavni dio relikvija ostao je u Splitu i nakon pape Ivana IV rekognicija u Rimu 1962—1964. donijela je kao rezultat korekturu mišljenja don Frane Bulića.

Od 615. do 925. ne dolazi do jačeg izražaja *metropolitanska vlast splitskih nadbiskupa*, jer se u to vrijeme u Splitu nije okupio nijedan crkveni sabor, a za ostale metropolitanske prerogative u to burno doba hrvatske protohistorije ima malo prilike: malo biskupa sufragana i njihove povezanosti. Međutim Trpimirova darovnica splitskoj Crkvi od 4. ožujka 852, u kojoj se prvi put spominje hrvatsko ime (»fatam matrem ecclesiam, quae est metropolis usque ripam Danubii et pene per totum regnum Chroatorum«, Šišić, Priručnik, str. 193), uklanja svaku sumnju o pravnom kontinuitetu Solinske metropolije u splitskoj Crkvi. — Pojam hrvatskog biskupa, od 864/7. do 928. s vlašću nad teritorijem podložnim hrvatskim vladarima, a kasnije kao sufragana i dvorskog biskupa, značajna je za očuvanje etničkog hrvatstva, te unosi specifični element u tok konačne organizacije crkvene uprave u staroj hrvatskoj državi.

U 11. st. rimski popis crkvenih provincija katoličkog svijeta tzv. *Provinciale Vetus* navodi 18. sufraganskih biskupija Splitske metropolije. To je doba njezine uske suradnje s Velikom hrvatskim vladarima Petrom Krešimirov IV i Dimitrijem Zvonimirov u duhu reforme Grgura VII, koju provodi nadbiskup Lovro (1060—99).

Prestankom hrvatske narodne dinastije gubi Splitska nadbiskupija osnivanjem Zagrebačke biskupije 1094. i Hvarske biskupije 1144. dijelove svog dijecezanskog teritorija, a metropolija gubi osnivanjem Dubrovačke metropolije 1120. Pet dotadanih splitskih sufragana; osnivanjem Zadarske 1154. izgubila je Krk, Rab i Osor, i privremeno do 1181. Hvar. Od 12. st. do 15. st. doživljava krize i u svom unutrašnjem životu.

Turska vlast u svom napredovanju od 1463. do 1577. ruši sve sufraganske biskupije u unutrašnjosti, a primorske Nin, Šibenik i Trogir ograničuje na najuži gradski okoliš, dok Makarska biskupija ostaje bez vlastitog biskupa 1520—1615. Tek tri velika rata za oslobođenje u razdoblju 1664—1718. stvaraju prema Bosni i Hercegovini današnju granicu Splitske, Makarske i Šibenske, a prema Hercegovini i Crnoj Gori Kotorske biskupije.

Iz vremena turskog nadiranja spominjemo odlične splitske nadbiskupe Bernarda Zanu, koji iznosi pred Lateranski koncil 1512. tragični položaj Hrvata, Markantuna de Dominisa (1602—16), glasovitog fizičara i teologa, o kome je 19—24. prosinca 1967 — prigodom 350-godišnjice njegovog znamenitog djela »De republica ecclesiastica« — u Splitu održan znanstveni simpozij; Sforcu Ponzonija (1616—41), prijatelja sv. Roberta Bellarmina, koji spašava arhivsko blago splitske kurije, drži više sinoda i — prema Farlatiju — dobiva od rimske Rote konačnu potvrdu prava na naslov od starine splitskih nadbiskupâ: »Primas Dalmatiae ac totius Croatiae«.

U razdoblju povlačenja turske vlasti niz uglednih nadbiskupâ uočava akutne potrebe svojih vjernika, te im nastoji doskočiti: Stjepan Cosmi i Stjepan Cupilli, kojega je Inocent XII nazvao »drugim sv. Franjom Saleškim«, pohađaju narod u oslobođenim krajevima. Cosmi 1700. osniva Biskupsko sjemenište. Za zanemareni glagoljaški kler Splitske nadbiskupije Cupilli osniva »Ilirsku akademiju« za gajenje hrvatskog jezika, nadbiskup Antun Kadčić (1730—45) piše za nj »Bogoslovje diloredno«, priručnik morala, a njegov nasljednik Pacifik Bizza osniva u Priku kod Omiša znamenito glagoljaško sjemenište. Istovremeno makarski biskup Nikola Bianković misionarskim žarom obilazi svoju biskupiju od mora do Mostara; arhiv kurije ima o njemu 5000 mikrofilmova dokumentacije samo iz Propagande, a o. Milan Mikulić izdao je o njemu 1964. doktorsku dizertaciju.

Tim završava početkom 19. st. starije razdoblje života Splitske nadbiskupije, koje nam je ostavilo neizbrisive tragove u oblikovanju duhovne fizionomije Hrvata i u velikim historijskim spomenicima Popa Dukljanina, Tome Arcidakona, Ivana Lucića i Farlatija.

Osnovne karakteristike toga razdoblja jesu: Splitska nadbiskupija i metropolija okupljaju jezgru hrvatstva i rješavaju njegove centralne crkvene, duhovne i kulturne probleme, to je motor crkvenog života u

našoj prošlosti; u Splitu je držano najviše nacionalnih (1) i provincijalnih (21) koncila i dijecezanskih sinoda (25), ukupno 47; još iz vremena hrvatskih vladara ovo je najvažnija glagoljaška dijeceza, tu je najdragocjenija katedralna riznica, tu se nižu znameniti crkveni upravljači i diplomati. Splitski nadbiskup je primas i dugo vremena papinski legat Dalmacije i Hrvatske; o životu splitske i dalmatinske Crkve napisana je velika literatura, a ujedno su sama Crkva i nezin život nepresušna vjekovna inspiracija za kulturu, književnost i umjetnost, narodnu psihu i borbu za slobodu.

Ličnosti nosilaca ove naše kulture leže — osim u crkvi sv. Jeronima u Rimu — pokopane u našim katedralama, župnim i samostanskim crkvama i grobljima, uključivši i one koje je Bog pozvao k sebi između profesora i studenata splitskog Centralnog sjemeništa od 1826. do danas, o kojima govori članak u ovom broju »Crkve u svijetu«. O ulozi Crkve, Splitske metropolije i nadbiskupije u kulturi govori nam Smičiklasov »Codex diplomaticus«, Šišićev »Priručnik«, hrvatski dokumenti i rukopisi u rimskim arhivima i bibliotekama, najviše Vatikanskom, Novakova »Povijest Splita«, Kečkemetova »Bibliografija o Splitu«, Ostojićeva »Povijest benediktinskog reda«, nedavna izdanja JAZU »Blago Sv. Marije u Zadru« i »Blago Sv. Franje u Šibeniku«;¹ srednjovjekovno i novovjeko dijecezansko i redovničko školstvo od osnovnog do visokog, i čitava tzv. visoka kultura i široka pučka civilizacija: od uncijale, beneventane i gotike naših skriptorija, biblioteka i arhiva do riznica, crkvenog ruha, crkvenog pjevanja i liturgijskih funkcija, kroz bratovštine, crkvena prikazivanja, pučki folklor, zalagaonice (monti di pietà), bolnice, gostinje za mornare i putnike, pogrebne zadruge, do inspiracije pojedinaca za karitativni rad, kako nam potvrđuje nadgrobni natpis hrvatske kraljice Jelene, i reperkusije i izvan teritorija prvotne Splitske metropolije: maestro Fajdetic u Rijeci sada proučava hrvatsku pučku misu, koja se još održala u okolici Rijeke (Mune), a potječe iz oko 1300. sa teritorija stare Krbave.

Hrvatska varijanta *imena grada Splita* spominje se prvi put u povaljskoj listini opata Ratka iz o. 1184.

Nedavno u hrvatskom prijevodu izdano djelo Lewisa Mumforda »Grad u historiji« u poglavlju »Samostan i zajednica« govori nam o utjecaju samostana na arhitektonsko-urbanistički razvoj srednjovjekovnog grada i uopće o utjecaju religije i Crkve na kulturu. U sklopu Splitske metropolije djelovao je najveći broj hrvatskih benediktinskih i drugih samostana. Vrijedan zadatak naših historičara arhitekture bit će proučiti i pod ovim formalnim aspektom razvoj Splita i ostalih naših gradova.

Ovdje dakle ne bi imao pravo sv. Ivan Evanđelist da je cijeli svijet »positus in maligno«, jer vidimo da je čitava spomenuta atmosfera i svijet naše prošlosti »positus in benigno«, u Kristu, kršćanstvu i Crkvi. Iz ovoga vidimo da bismo bez Crkve i Splitske metropolije bili vrlo malo napredovali od kulturne razine Ilira i Kelta.

Usprkos našim mediteranskim somatskim i geopolitičkim kategorijama i već poznatim linijama crkveno-kulturnog razvoja jugoistočne

¹) O. Štefan László, biskup Gradišća, rekao je da bi svakako trebalo još dodati: Meštrovićeva religiozna umjetnost koja je pronijela hrvatsko ime po cijelom svijetu.

Evrope koju nastavamo, osim trenutačnih osciliranja na aspstraktnom nivou jurisdikcije i spekulativne doktrine, u svom globalnom razvoju, uvjerenju i ukorijenjenosti klera i vjernikâ splitska Crkva je uvijek sačuvala povezanost s univerzalnom Kristovom Crkvom i njezinim Poglavarom u Rimu.

1828. do 1918. godine

Definitivnim priključenjem Dalmacije Austriji 1815. dolazi do bitno različitog tretiranja ustanova Katoličke crkve u novoj državi. Dok je u ugarskom dijelu Monarhije hijerarhijski i teritorijalni razvoj — barem sa stajališta ugarskih crkveno-državnih interesa — imao organski tok, u austrijskom njezinom dijelu, a posebno u tzv. nutarnjoj Austriji, sa središtem u Grazu, došlo je u drugoj polovini 18. st. do isforsiranih promjena, koje su dijelom koincidirale s državnim granicama i pastoralnim potrebama (u prvom redu dioba akvilejskog patrijarhata 1751), a djelomično bile plod jozefinističke birokracije i carskih hirova: osnivanje Ljubljanske metropolije i biskupije u Gradiški. Prizvuk ovoga osjetio se odmah i u Dalmaciji.

Decenijama drži austrijska vlada biskupske stolice vakantnima, da lakše podredi svojim nacrtima kapitularne vikare i svećenstvo. Uz popratni diplomatski pritisak na Sv. stolicu i unutarnji jozefinistički na dalmatinsko-istarsku Crkvu vode se 1818—1828. pregovori Rim-Beč za novo hijerarhijsko-teritorijalno uređenje Katoličke crkve na novostečenom austrijskom primorju od Gradeža (Soče) do Bara, koje — primjenom i nekanonskih mjerâ — dovodi do ukidanja 9 samostalnih biskupijskih sjedišta: Rab, Osor, Nin, Skradin, Trogir, Makarska, Korčula, Ston i Budva, i dviju samostalnih metropolija: Splitske i Dubrovačke. Inače je preostalih 7 dalmatinskih biskupija, stvorenih bulom Lava XII od 30. lipnja 1828. »Locum beati Petri«: Krk, Zadar, Šibenik, Split, Hvar, Dubrovnik i Kotor, ostalo teritorijalno dosta dobro razgraničeno. Dok je prije ove bule teritorij austrijske Dalmacije spadao pod 5 metropolija: Split, Zadar, Dubrovnik, Bari u Italiji i Bar u Crnoj Gori, sada je njezin teritorij podvrgnut metropolitu u Zadru. Bula određuje da u dalmatinskom episkopatu splitski biskup ima precedenciju pred ostalim sufraganima. Splitskoj biskupiji pripojen je primorski dio trogirске i personalno s njom spojena Makarska biskupija, koja zadržava svoj teritorij, kaptol, sustolnost katedrale, vlast vikara za prepozita, a do 1918. i biskupsku čast i. p. i.

Do 1852. banska Hrvatska je sa hrvatskog stajališta crkveno amorfna, jer njezine 4 dijeceze spadaju pod ugarskog metropolita u Kaloči, a od 1829. do 1891. bez hrvatske crkvene autonomije, jer se na zagrebačkoj biskupskoj pa nadbiskupskoj stolici redaju 3 Nehrva.

Od 1918 do 1962. godine

S talijanskom okupacijom Zadra 1918. dalmatinska crkvena provincija je u svom funkcioniranju *impedita*. Centralno bogoslovsko sjemenište i teološki studij prelaze 1922. u Split, a bulom Pija XI »Pastorale munus«

od 22. kolovoza 1932. ukinuta je metropolija u Zadru, sve dalmatinske biskupije postaju neposredno podvrgnute Sv. stolici, što traje do sadnje obnove Splitske metropolije.

Historijat akcije za obnovu Splitske metropolije i nadbiskupije, u svojim bitnim elementima, zakopan je još u arhivima, te nije potpuno javnosti poznat.

Ali, već sada možemo navesti neke momente koji su — osim historijskog prava, pastoralno-geografskog centralnog položaja, lijepog broja svećenika, redovnika, redovnica i vjernika, i pozitivne volje petorice dalmatinskih biskupa i ostalih izraženih u zaključcima BK od 1967 — već od 1918. dalje djelovali u prilog obnove Splitske metropolije, a to su:

1. već spomenuti odgoj dalmatinskog klera od 1922. u istom Centralnom bogoslovskom sjemeništu i Visokoj teološkoj školi u Splitu;

2. rad Svećeničke zajednice svećenstva svih dalmatinskih biskupija, koji se produžuje čak i u izbjeglištvu pred talijanskim okupatorom u Zagrebu 1944—45. i s tim povezana osobna prijateljstva;

3. Split je nakon rasformiranja dalmatinske crkvene provincije 1932. druga crkveno-sudska instancija za sve ostale dalmatinske biskupije;

4. tekst nacрта neratificiranog Konkordata od 25. srpnja 1935, u svom čl. II, točki 1, predviđa uspostavu Splitske nadbiskupije i metropolije, koja bi — osim današnjih sufragana — bila trebala obuhvatiti još i obnovljenu Ninsku biskupiju;

5. Msgr. Urban Krizomali je u »Listu Biskupije splitske i makarske...« od 1938. — izdajući regeste najvažnijih dokumenata splitskih nadbiskupa 19. st. do 1828 — izrazio želju Splita da se nadbiskupija i metropolija uspostave;

6. dalmatinski biskupi su sporadično držali sjednice dalmatinskog episkopata;

7. prigodom 50-godišnjice misništva tadanjeg splitskog ordinarija u kolovoza 1944. predloženo je bilo Sv. stolici, da bude imenovan nadbiskupom ad personam, što je inače onda bio potpuno iznimni slučaj;

Oko 1946. je pok. msgr. Nikola Moscatelo, kao *chargé d'affaires* jugoslavenskog poslanstva kod Vatikana, zamolio za obnovu splitske metropolije. (Zahvaljujem za ovu informaciju msgru Urbanu Krizomaliju).

8. period 1918—1969. u dalmatinskim biskupijama ostao je bez pretpostavke za neku modernu i širu crkveno-pastoralnu inicijativu, što može samo pogodovati slabljenju utjecaja Crkve na narod i jačanju uskih pogleda i okvira;

9. prva logična linija obrane i učvršćenja hrvatskog prirodnog prava i etničkog teritorija, i to posebno Dalmacije, prema Zapadu jest hrvatska Istra. Hrvatski episkopat, pod predsjedanjem nadbiskupa zagrebačkog Bauera, bio bi se mogao 1931. i uopće između dva rata mnogo energičnije založiti za očuvanje minimalnih crkvenih i narodnih prava hrvatske manjine u Italiji, a tadanji splitski ordinarij za vrijeme II svjetskog rata za obranu ljudskih prava svoje pastve, da je iza njih i njihovih akcija stajala kompaktna, pravno formirana dalmatinska crkvena provincija.

Teške trajne negativne posljedice ovoga stanja opisane su u knjizi Fr. Barbalića (autor je B. Milanović) »Vjerska sloboda Hrvata i Slovenaca u Istri, Trstu i Gorici«, izd. H. K. D. Sv. Jeronima 1931. U najteže pogođenom dijelu, 1925. osnovnoj Riječkoj biskupiji, koja je namjerno — na pritisak fašističkog jurisdikcionalizma (državnog pritiska na Crkvu) — izuzeta iz svog tada historijski najorganskijeg okvira goričke metropolije, te de facto podvrgnuta Veneciji, dovelo je to do sistematskog tjeranja i gotovo potpunog uništenja odgoja domaćeg hrvatskog svećenstva. Zapadno od Učke, u Tršćanskoj biskupiji, biskup Fogar i stariji hrvatski svećenici spasili su stvar, te stvorili preduvjete za poslijeratno osnivanje pazinskog sjemeništa i odgoj nove generacije klera. Tadanji splitski ordinarij učinio je ipak ono što je mogao: primio je u Splitsku biskupiju iz tog područja 4 svećenika: Pilepića, Frankolu, Kukanića i mene.

Ovo su *crkveno-pravni i pastoralni precedenti* obnove Splitske nadbiskupije i metropolije iza 1918, koji ujedno utvrđuju potrebu i smisao ove mjere.

Svjetočno-politički uzroci ove obnove padaju u godine 1945—47: tada su postavljene današnje zapadne granice Jugoslavije tj. Hrvatske i Slovenije. To je plod borbe i vojničke pobjede JNA, u kojoj je 80% katolika Hrvata i Slovenaca te pripadnika drugih naroda Jugoslavije — pod vodstvom komunista — istjeralo 1943. talijansku i 1945. njemačku okupacionu vojsku. Neposredno nakon toga dolazi upornost maršala Tita u svibnju i lipnju 1945. u diplomatskoj borbi za postavljanje demarkacione Morganove linije u Istri i Goričkoj (v. odlomke iz Macmillanovih memoara o tim događajima u »Vjesniku« od 9. studenoga 1969. str. 13). I, konačno, upornost naše delegacije na Mirovnoj konferenciji u Parizu od srpnja do rujna 1946, koju je aktivno pomoglo istarsko hrvatsko i slovensko primorsko svećenstvo. Važan dokument iz toga vremena jest »Spomenica hrvatskog svećenstva u Istri Savezničkoj komisiji za razgraničenje Julijske krajine od 12. veljače 1946.«

Tadanji splitski ordinarij † biskup Bonefačić poslao mi je za vrijeme Pariške konferencije popis toponima grada Lošinja, koji sam bio prosljedio u Pariz tadanjem delegatu istarskog svećenstva pok. msgru Banku.

O takvoj mi je perspektivi usmeno govorio u Zagrebu pok. msgr. Stjepan Bakšić već 1944, jedan od najumnijih crkveno-političkih mozgova u našoj hrvatskoj sredini.

Kasniji elementi konvergencije između Sv. stolice i Jugoslavije doveli su do potpisivanja Beogradskog protokola 24. lipnja 1966.

Hrvati od rijeke Dragonje u Istri do ulaza u Boku našli smo se u svibnju 1945. ujedinjeni u Federalnoj Državi Hrvatskoj.

Taj je novi okvir doveo već do sredine 1946. u Pazinu do sazrijevanja prvog plana za novo organsko teritorijalno uređenje hrvatskih biskupija u Istri. To je našlo svoj izraz u dva dokumenta: u *Promemoria* sa 5 potpisa predstavnika istarskog svećenstva koji sam imao priliku predati tadanjem predsjedniku Biskupskih konferencija u Zagrebu, 8. kolovoza 1946, i u uvodniku vjerskog lista »Gore srca« god. II, br. 11 od 1. lipnja 1947. str. 1, pod naslovom »Crkveni problemi u Julijskoj krajini«. Tu još

nema razrađene ideje o metropolitanskoj organskoj povezanosti biskupijâ sjevernog Jadrana, nego samo o razgraničenju pojedinih dijeceza na istarskom kopnu, kvarnerskim otocima i donekle Hrvatskom primorju.

Međutim svi prije navedeni uzroci paralelno dovode i do sazrijevanja potrebe obnove Splitske metropolije tj. metropolitanske organske povezanosti biskupijâ Dalmacije. Između koncepcijâ o potrebi crkvene organizacije Dalmacije i sjevernog Jadrana i njihovog ostvarivanja u godinama 1945—1969. postoji dakle kauzalna i vremenska povezanost i dispozitivna istovremenost, iako ne onako uska kao 1818—1828.

Veliki događaj koji danas slavimo nije dakle posljedica nekih subjektivnih momenata romantičarsko-feudalnog vremena i karaktera, nego logična posljedica vrlo teške i bolne historije primorske Hrvatske od Napoleona do danas.

Koncil i postkoncil

Dekret o pastoralnoj ulozi biskupâ u Crkvi »Christus Dominus« od 28. listopada 1945. veli u svojoj t. 11. da je biskupija do Božjeg naroda, u t. 22. daje odredbe o razgraničenju biskupija i raspodjeli klera, a u gl. III, odj. II, točkama 39-41. određuje:

RAZGRANIČENJE CRKVENIH PROVINCIJA I OSNIVANJE CRKVENIH REGIJÂ (PODRUČJA)

Njihova potreba za dobro duša

39. — Dobro duša traži prikladno razgraničenje ne samo biskupija nego i crkvenih provincija, pače navodi i na osnivanje crkvenih područja, tako da se apostolat bolje osigura prema potrebama socijalnih i mjesnih prilika, te da se stvore lakši i plodniji odnosi između samih biskupâ, između njih i metropolitâ i s ostalim biskupima iste nacije, kao i biskupâ s građanskim vlastima.

Potreba odnosnih propisa

40. — Stoga, radi postizavanja spomenutih svrhâ, Sveti ovaj sinod odlučuje propisati ovo:

1) Granice crkvenih provincija neka se prikladno preurede i neka se novim prilagođenim normama odrede prava i privilegijâ metropolitâ.

2) Kao pravilo vrijedi da sve biskupije i ostale teritorijalne jedinice, koje se u pravu izjednačuju s biskupijama, uđu u neku crkvenu provinciju. Stoga biskupije koje su dosada bile neposredno podložne Sv. stolici te nisu povezane ni s jednom drugom, alko je moguće neka se slože u novu crkvenu provinciju, ili treba da se priključe najbližoj ili najzgodnijoj,

te da se podvrgnu metropolitanskoj vlasti nadbiskupa u smislu općeg prava.

3) Gdje se to pokaže korisnim, neka se crkvene provincije okupe u crkvena područja, kojih će se uređenje pravno utvrditi.

Proučavanje i želje biskupskih konferencija

4. — Preporuča se da nadležne biskupske konferencije prouče ovo pitanje osnivanja crkvenih provincija ili područjâ, prema normama o razgraničenju biskupijâ utvrđenima u točkama br. 23. i 24., te svoje prijedloge i želje podastru Apostolskoj stolici.

U *Motu proprio* Pavla VI »Ecclesiae Sanctae« od 6. kolovoza 1966, u kojem se daju neke od prvih *normi za izvršenje* nekih dekreta II vatikanskog koncila, t. 12, govori se o razgraničenju biskupija, a u t. 20. o razgraničenju crkvenih provincijâ, gotovo istim riječima kao i u netom citiranom koncilskom dekretu.

Na osnovu ovih premisa donijela je Sv. stolica 27. srpnja 1969. odluku o osnivanju tj. obnovi splitske crkvene provincije.

Sadašnja situacija

Danas je čitavi glavni katolički dio teritorija Jugoslavije organiziran u crkvenim provincijama, osim Barske nadbiskupije i Zadarske nadbiskupije, koje su neposredno podložne Sv. stolici, zatim hrvatskog dijela Tršćansko-koparske biskupije tj. Pazinske apostolske administrature; slovenskih dijelova Goričke nadbiskupije, Tršćansko-koparske b. i Riječke biskupije; hrvatskog dijela Pečuške biskupije tj. Apostolske admin. sjev. Slovenije i Baranje; nadbiskupije Beograd, biskupijâ Subotica, Skoplje — Prizren i Banatske apostolske administrature uz sitne apostolske administrature u Srbiji i Crnoj Gori.

Molimo se Bogu da se ova još preostala neriješena pitanja urede na opće dobro.

Još jedna cenzura koja ostaje na hrvatskom jezičnom području jest ona između područjâ podvrgnutih redovitoj crkvenoj upravi (*iuris communis*) i onih podvrgnutih Propagandi.

Nedavnim odredbama Sv. stolice o osnivanju Slovenske, Splitske i Riječke crkvene provincije *započelo je okupljanje slovenskih katolika*, tj. njihovih triju biskupija Ljubljane, Maribora i još neujedinjenog Slovenskog primorja, *u vlastitu crkvenu provinciju*, a postavljeni su temelji za *organski pluralizam u hrvatskom katolicizmu*.

Putem četiriju metropolija — u Zagrebu, Splitu, Sarajevu i Rijeci — dolazit će do skladnog izražaja ravnoteža između duhovnog i kulturnog blaga Crkve u prošlosti i budućnosti, njihova sinteza i jedinstvo, uz respektiranje njihove legitimne autonomije i raznolikosti. A to sve znači stvarno obogaćivanje i konsolidaciju Crkve u Hrvatskoj.

*Novi zadaci obnovljene Splitske nadbiskupije
i metropolije i njihovih vjernika*

Splitska metropolija i nadbiskupija imaju — kroz produbljeni *kršćanski život i rad svojih svećenika i Božjeg naroda* — da pokažu i u budućim decenijama i stoljećima svoju promišljenu, dalekovidnu i odlučnu riječ u duhovnom i kulturnom životu hrvatskog naroda kroz tihi, svakodnevni, spontani kršćanski život vjerovanja, sakramentalnog života, pokore, žrtve i dobrih djela, vršenja svojih staleških dužnosti i apostolata, koji predstavlja naše nasljedovanje Krista.

Trokut Split — Livno — Mostar danas je *najveći rezervoar* svećeničkih i redovničkih zvanja među Hrvatima. Dao Bog da taj kraj doprinese i oblikovanju lika svećenika, redovnika i redovnice hrvatske budućnosti.

Druga najveća vrednota, kršćanska i humana, za koju će se nova metropolija zalagati, jest *učvršćenje obitelji*, principa da je žena majka, a djevojka buduća majka i životna drugarica, majka budućih građana svog naroda, građana neba.

U tom smislu treba odgajati *mladu generaciju*, kojoj će tek humani i spartanski životni stil vratiti osmijeh na licu i nadu u budućnost.

Split je danas jaki gradski *centar katehizacije*, središte izmjene iskustava i traženja novih putova i metoda.

Novu metropoliju — zajedno s ostalim našim jadranskim dijecezama — čeka važan zadatak da pomogne preusmjerivanju *turizma*: od buržujskog izživljavanja u kulturno humano odmaranje.

Jednako tako treba da — zajedno s ostalim našim primorskim dijecezama, kao vremenski prvotnom i brojčano najširem rezervoaru naše prekomorske i evropske ekonomske emigracije — postane žarište duhovne brige — unutar BKJ i na terenu — za onih preko 1,500.000 *hrvatskih iseljenika u svijetu*, a doprinese i svoj ulomak pomoći napretku nerazvijenih zemalja u smislu koncilске zamisli o *Crkvi siromaha*.

Očekujemo inicijativu da se *glagoljska liturgija* sačuva desetak puta na godinu: na biskupijske i župske patrone i blagdane hrvatskih svetaca i blaženika.

Nova crkvena jedinica morat će se suočiti s pitanjem *suvremene pastorizacije* na čitavom svom metropolitanskom i posebno dijecezanskom području, i s problemom *osnivanja* novih župa i *izgradnje* novih crkvenih objekata u novim naseljima i gradskim četvrtima. Svaki župnik na najtežem terenu naše Zagore neka osjeti bolji oslonac na opću Crkvu i plodove svojih pastoralnih napora, a svaki vjernik moralnu podršku čitave metropolije. A tradicija pomaganja sirota i potrebnih neka se produži i u budućnosti, kao za vremena hrvatske kraljice Jelene.

Od koncilskih zadataka spominjemo još preporuku *dijaloga* s pripadnicima drugih kršćanskih Crkava i onima koji ne vjeruju. To će biti dugački procesi, ali će zato i skromniji rezultati u daljoj budućnosti biti time dragocjeniji.

Kao svaka crkvena hijerarhijska ustanova i Splitska metropolija i nadbiskupija ima trajan, neprolazan i nepromjenljiv karakter i bitne

zadatke. No ogleдали smo i sadnju njezinu *historijsku situaciju* i »znakove vremena« prema koncilskoj pastoralnoj konstituciji »*Gaudium et spes*«, jer na neki način zahvaćaju i obvezuju religiozne težnje i zahtjeve čovjeka. Neke zastarjele ideje morat će se ispuštiti iz naših glava — kako to veli p. Šagi.

Ali važno je da naša hvala, zahvalnost i čestitka Sv. ocu Pavlu VI, dalmatinskom episkopatu i posebno nadbiskupu-metropolitu o. Frani Franiću, za bulu kao završni pravni akt obnove crkvene provincije, nadbiskupije i metropolije, postanu efikasni tako da ne budu samo naše priznanje za prošlost i sadašnjost, nego nama *svima poticaj za rad u budućnosti*.

Grad Split je arhitektonsko produženje i vremensko ovjekovječenje *Dioklecijanove palače*, za koju je 4. listopada 1926. don Frane Bulić rekao: ...»koja (palača), od svake druge ljudske tvorevine moćnija, u ovoj zemlji, niti prije niti poslije zapamćene, titanskom otpornošću svemoćnom zubu vremena i rušilačkim hirovima splitskog pokoljenja prkosi«. Istu znamenitost, na duhovno-kulturnom polju, imaju naše dalmatinske biskupije i njihova kruna: Splitska nadbiskupija i metropolija.

Kraj takve duhovne snage i vjekovne dimenzije ovih ustanova, položenih na religioznu svijest hrvatskoga naroda, rješenje osnovnih duhovnih problema našega naroda i vremena, uz pomoć Božje Providnosti, i uz našu suradnju, postaje i moguće i ostvarivo.

Od I nedjelje Adventa, tj. od početka nove crkvene godine uvodi se u univerzalnoj Crkvi, i kod nas, *obnovljeni obred Sv. mise*.

I mi kao sastavni dio mističnog tijela Kristovog — osjećajući hod vjekova — i vrednujući u skladnoj sintezi stare i nove vrednote, *nova et vetera* — stupimo kao aktivni članovi Crkve s obnovljenim entuzijazmom u obnovljenu splitsku crkvenu provinciju. *Metropolija — to smo svi mi*: natpastiri, svećenstvo, Božji narod, nebo, zemlja i more, i pedesetak dalmatinskih generacija koje su ovdje hvalile Boga, od prvih zametaka kršćanstva kad je u Solinu pod biskupima-mučenicima sv. Venancijem i sv. Dujmom zasađen krst, pa do danas. U tom smislu možemo parafrazirati smisao Mažuranićevih stihova koji na neki način sintetiziraju prošlost i budućnost, historiju i misiju splitske Crkve:

Vas je zemlja ova porodila,
kršovita, ali vami zlatna

...

za vas ljepše u svijetu nema.

Al nada sve, što krš ovu kiti,
krst je časni, što se nad njom visi,
On je, što ve u nevolji jači;
on milostiv, što ve nebom štiti.

Ah, da vide sv'jeta puci ostali,
iz nizina otkud vida nema
krst ov' slavni, nepob'jeden igda

...

nit bi zato barbarim' ve zvali,
što vi mroste, dok su oni spali!

Za krst časni spravni ste mrijeti,
za nj se i sad mrijet podigoste,

...

Al tko Bogu vjerno služiti grede,
čist'jem srcem služiti mu valja;

...

Nastavimo u tom smislu veliki i intimni dijalog — koji traje već preko 17 stoljeća — s Bogom, i između naših predaka i potomaka.

Makso Pelozza

USPOSTAVA CRKVENIH POKRAJINA U HRVATSKOJ

27. srpnja 1969. godine Sveta stolica je uspostavila dvije nove crkvene pokrajine u Hrvatskoj. Splitu je naime povratila njegov stari naslov nadbiskupije i metropolije za južni dio našega primorja, a Rijeku je podigla na čast nadbiskupije i metropolije za sjeverni dio hrvatske obale i njezina bližeg zaleđa. Tako smo sada u crkveno-organizacionom pogledu okupljeni oko četiri metropolitanska središta, prostorno jako povoljno smještena na dijagonalama: Zagreb — Split, Sarajevo — Rijeka.

Podjela Crkve na metropolije kao veće organizacione jedinice staroga je podrijetla¹ i sve se do danas održala u Istočnoj i Zapadnoj crkvi. To je u stvari zajednica od dvije ili više biskupija koje su pastoralno i prostorno povezane. Crkva je naime sustavno organizirana od župske zajednice s župnikom na čelu do opće Crkve s papom i zborom biskupa. U toj organizacionoj hijerarhiji vidno mjesto zauzima crkvena pokrajina na čelu s metropolitom i njegovim sufraganima koji pravno ostaju samostalni, ali na vjerskom pastoralnom području djeluju i nastupaju složno, zajednički. Crkvene se pokrajine vežu uz nacionalno i vjerski jača središta, računaju na etničke i državne granice. Čine, svakako, cjelinu za se ne narušavajući ni najmanje vjersko ni nacionalno jedinstvo. One ga, nasuprot, povezuju i učvrćuju. Metropolije, dakle, tvore jednu veću crkvenu zajedni-

¹ I nicejski sabor proveo je crkvenu organizaciju poslije Milanskog edikta i uspostavio metropolije 325. godine. Cfr. Nicejski I koncil, kanon 4. i 6, Mansi, II, 679 i 687.